

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Társadalomtudományi Kar
Szociológia Doktori Iskola

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Várhalmi Zoltán

Migráns gazdasági klaszterek működésének jellemzői

című PhD értekezéshez

Témavezető:

Dr. Örkény Antal
egyetemi tanár, intézetigazgató

Budapest 2013

1. A téma meghatározása

Az Egyesült Államokban az asszimilációs teória sikertelen válaszkísérletei nyomán terelődött a figyelem az etnikai gazdaságokra, mint a munkaerőpiac és társadalmi mobilitás színhelyeire (Waldiger 2003). A migrációkutatók felismerték, hogy egyes migráns csoportok az elsődleges munkaerőpiacra való bekapcsolódás helyett létrehozzák saját vállalkozásaikat, amelyekben jellemzően saját származásuknak megfelelő munkaerőt foglalkoztatnak. Ezeket az angolszász szakirodalom általánosan és átfogóan *ethnic enterprise*, összességüket pedig *ethnic economy* elnevezéssel illeti. A migránsok önfoglalkoztatását vagy az etnikai gazdaságokban való részvételét nem feltétlenül a kényszer eredményezi, hanem exkluzív, alternatív mobilitási lehetőségek kihasználására való törekvés (Zhou, Logan 1989).

A migráns gazdasági klaszterek létrejötte és sikeres működése korántsem újkeletű jelenség a nagy migrációs célországokban – Light (1984) az Egyesült Államokban például az 1880 évekig visszavezeti, hogy a gazdaságilag aktív migránsok között a vállalkozók felül vannak reprezentálva. Az OECD országokban a külföldön születettek körében átlagosan közel 13 százalék az önfoglalkoztatók aránya, ugyanez a többségi társadalomban 12 százalék. Az egy százalékpontos különbség nem tűnik jelentősnek, azonban az egyes tagországokban nagyon különböző eloszlásokkal találkozunk. Általánosságban elmondható, hogy Kelet-Európában a leginkább szembeötlő a különbség, a nyugati-európai, tengerentúli angolszász és skandináv országokban mérsékeltebb a migránsok „előnye”, míg a mediterrán országokban fordított arányokról beszélhetünk. Magyarországon a külföldön születettek 15 százaléka önfoglalkoztató, míg ugyanez az arány 11 százalék a többségi társadalom körében.

Jelen dolgozat célja egyfajta hiánypótlás. Az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában az elmúlt húsz évben számos hosszabb-rövidebb tanulmány született a migráns gazdaságokról, míg Magyarországon ez a téma a háttérben maradt. A korábbi kutatások, egy-egy kivételtől eltekintve, a migránsokat leginkább alkalmazottként láttatják; munkaerőpiaci jelenlétüket a jogi szabályozás, az integráció, a társadalmi mobilitás, a diszkrimináció, a munkakörülmények vagy a

feketemunka fogalmai köré szervezve írják le. Az alábbiakban annak bemutatására teszek kísérletet, hogy néhány magyarországi migráncsoport a többségi társadalométól gyökeresen eltérő struktúrák keretein belül dolgozik és érvényesül a munkaerőpiacon. A disszertációban ezeket a struktúrákat migráns gazdasági klaszternek nevezem és olyan (1) elsődleges gazdaságtól részlegesen független vállalkozásokat értek alattuk, ahol (2) a tulajdonosok migránsok, és jellemzően, de nem kizárólagosan ugyanolyan származású migránsokat foglalkoztatnak, illetve (3) működésük alapfeltételei a csoportjellegzetességekből fakadó erőforrások mobilizációján alapszik.

Az Elméleti csomópontok fejezetben a magyarországi migráns gazdasági klaszterek bemutatásához szükséges fogalmakat, elméleteket és modelleket mutatom be. Először Portes és Sensenbrenner (1993), Li (2004), Light (1972, 1984), Turner és Bonacich (1980), illetve Aldrich és Waldinger (1990) írásai alapján a migráns gazdasági klaszterek létrejöttének okait, sikeres működésének mozgatóit tárgyalom. A fejezetben bemutatom, hogy mi tekinthető a klaszter létrehozásához szükséges migráns erőforrásnak, hogyan tipizálhatóak, milyen viszonyban állnak a klasszikus tőkefajtákkal és hogyan történik ezek mobilizációja. Itt is, ahogyan a többi elméleti fejezetekben, arra törekszem, hogy a legfontosabb elméleteket a lényegyet kiemelve, röviden, de összehasonlíthatóan ismertessem.

1. táblázat: Csoporterőforrásokat leíró modellek

	Dimenziók	Érdemek	Gyengeségek
Turner - Bonacich	<ul style="list-style-type: none"> •Kulturális faktorok •Kontextuális faktorok •Situatív faktorok 	<ul style="list-style-type: none"> •Az első többtényezős modell •Kulturális reaktív tényezők megjelenítése •Dinamikus modell 	<ul style="list-style-type: none"> •Ahisztorikus, nem adaptálható jelen társadalmi viszonyokra •Empirikusan több sem igazolható
Light	<ul style="list-style-type: none"> •Etnikai erőforrások (ortodox, reaktív) •Osztály erőforrások (materiális, kulturális) 	<ul style="list-style-type: none"> •Osztály erőforrások beemelése •Ortodox tényezők megtartása 	<ul style="list-style-type: none"> •A befogadó társadalom kontextusát nem kezeli •Statikus modell •Erőforrás mobilizációt magától értetőnek veszi
Aldrich - Waldinger	<ul style="list-style-type: none"> •Lehetőség struktúrák •Csoport jellegzetességek •Stratégiák 	<ul style="list-style-type: none"> •Lehetőségstruktúrák beemelése •Dinamikus modell •Nagy szabadságfokkal bír, könnyen bővíthető 	<ul style="list-style-type: none"> •A lehetőség-struktúrákba beilleszthető, de a szerzők nem hangsúlyozzák az anyaország gazdagági helyzetét

Ezt követően a migráns gazdaságok főbb ideáltípusairól írok, kitérek a közvetítő kisebbségek (*Middleman Minority*), a migráns enklávé gazdaságokra (*Ethnic Economy Enclave*), valamint a niche elméletekre (*Ethnic Niche*). A fejezet célja annak bemutatása, hogy az empirikus jelenségeket milyen elméleti keretekben értelmezték, azaz hogyan látták a migráns gazdaságokat az angolszász kutatók.

A harmadik elméleti rész középpontjában nem a struktúra, hanem annak főszereplője: a migráns vállalkozó áll. Itt arra keresek válaszokat, hogy milyen típusai vannak a vállalkozóknak. Landolt és Portes típusalkotása mellett egy saját, empirikus tapasztalatokon nyugvó megközelítést is bemutatok, ami a hálózati tőke és az üzleti stratégiák szerint alkot típusokat. Típusalkotásom kétségtelen gyengeségei mellett azzal az előnnyel bír, hogy mivel magyarországi viszonyokon alapszik, a transznacionális kapcsolatok jelentősége hangsúlyosan fogalmazódik meg benne.

2. táblázat: Migráns vállalkozások tipológiai

	Dimenziók	Érdemek	Gyengeségek
Landolt	<ul style="list-style-type: none"> •Működés helye •Méret •Kapcsolatháló jellegzetességei 	<ul style="list-style-type: none"> •Több dimenziós •Származási országban működő vállalkozásokat is figyelembe veszi 	<ul style="list-style-type: none"> •Transznacionális kapcsolatokat nem kezeli
Várhalmi	<ul style="list-style-type: none"> •Társadalmi tőke forrása (határon átívelő, diaszpórán belüli) •Stratégia (időtáv, jellegzetesség) 	<ul style="list-style-type: none"> •Több dimenziós •Transznacionális kapcsolatok a középpontban •Rugalmas rendszer. bővíthető 	<ul style="list-style-type: none"> •Induktív logika alapján készült, ezért esetleges lehet
Portes	<ul style="list-style-type: none"> •Transznacionális üzleti kapcsolat 	<ul style="list-style-type: none"> •Transznacionális kapcsolatok a középpontban 	<ul style="list-style-type: none"> •Egydimenziós

A negyedik, utolsó elméleti fejezet témája nem véletlenül a transznacionalizmus (*Transnationalism*) fogalma. Mára a fogalom szorosan összekapcsolódott a migráns gazdasági klaszterekkel kapcsolatos kutatásokkal, így elméleti bevezetése mindenképpen indokolt a magyarországi migráns klaszterek működésének megértéséhez. Elméleti összefoglalót írni a transznacionalizmusról igazi kihívásnak

tekinthető. Nem tartottam értelmét, hogy a fogalom köré szerveződő párbeszédet, törésvonalak mentén kronologikusan bemutassam, viszont a téma ismerőjeként nem is elégedhettem meg leegyszerűsített meghatározások kivonatolásával sem. Célom az volt, hogy egyszerre mutassam meg a fogalom széleskörű alkalmazását és részben ebből fakadó tisztázatlanságát úgy, hogy az olvasó koherens képet kapjon a fogalom erőnyeiről és gyengeségeiről. Ezért a prosperitás, a divergencia, az anomáliák és a konvergenciák fogalmi segítségével újrendezem a transznacionalizmussal kapcsolatos párbeszédet - így nyomon követhetők a koncepcióban rejlő lehetőségek, a széleskörű alkalmazhatóság, a hiányosságok és azok az elemek, amikben a migrációkutatók között az egyetértés jelei mutatkoztak meg.

3. táblázat: *A transznacionalizmusról folyó tudományos diskurzus „jelzőbói”*

Prosperitás	Divergencia	Anomália	Konvergencia
Deterritorizáció	Kapcsolatháló	Konceptualizáció hiánya	Paradigma
Konfliktusok hiánya	Identitás	Fogalmi ütközések	Alulról szerveződő jelenségek
Többszörös beágyazottság	Hétköznapi kultúra	Újszerűség	Makroszintű hatások
Empirikus megfeleltetés	Gazdaság	Számosság	Partikularitás
	Politika		Nincs ideáltípus

Az empirikus fejezetben négy migráns csoport gazdasági klasztereivel foglalkozok. A hivatalos statisztikák, interjúk tapasztalatok és szakértői vélemények szerint a kínai, vietnami, török és muszlim hagyományú országból érkezett migránsok körében nagyobb arányban találunk vállalkozókat, mint más csoportoknál. Az első részben bemutatom a migráns vállalkozások szabályozási és gazdasági környezetét, a másodikban a vállalkozások számosságával és ennek gazdasági következményeit járom körül. A harmadik részben ismertetem a migráns vállalkozások gazdasági tevékenységének koncentráltságát, majd a negyedikben, kiemelt figyelmet fordítva a transznacionális vállalkozókra, statisztikai modellek segítségével megrajzolom az egyes munkaerő-piaci státusz csoportok profilját. Az utolsó részben a migráns vállalkozókra jellemző üzleti stratégiákat ismertetem.

2. A disszertáció alapját képező kutatások

A disszertációban bemutatott survey jellegű eredmények az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet és az ICCR Budapest Alapítvány által folytatott, Bevándorlók Magyarországon elnevezésű, Európai Integrációs Alap által támogatott kutatáson alapulnak. A vizsgálat során hat bevándorló csoportot kerestek fel: kárpátaljai magyarokat, ukránokat, vietnamiakat, kínaiakat, törököket, illetve muszlim hagyományú országokból származókat. A megkérdezettek kvótákkal kontrollált hólabdás mintavétel útján, túlnyomó többségükben anyanyelvi kérdezők által kerültek kiválasztásra. Az adatfelvételre 2009 júniusa és augusztusa között került sor. Az ukrán, török és arab alminták reprezentatívnak tekinthetők kor és nem, a kínai és vietnami alminták pedig kor, nem és munkaerőpiaci státusz szerint.

A disszertáció további részeiben lévő interjúk zöme MKIK Gazdaság-, és Vállalkozáskutató Intézet „A Távol-Keletről érkező állampolgárok munkavégzésnek fő jellegzetességei, típusai” elnevezésű kutatásából származik. A kutatás keretében kínai, vietnami, illetve magyar nyelven, egyeztetett „vezérfonalak” alapján, 50 darab 60-75 perces migráns interjú készült. A migráns interjúkat kiegészítettük öt szakértői interjúval is. Ezek olyan személyekkel készültek, akik gazdasági, tudományos vagy kulturális kapcsolatban állnak a célcsoportokkal, valamint olyan kínai, vietnami migránsokkal, akik különleges státuszukból eredően nagy rálátással rendelkeznek a kolóniák mindennapi és gazdasági életére.

A migráns interjúalanyok átlagosan fiatal középkorúak, a kilencvenes évek második felében érkeztek Magyarországra. Több mint háromnegyedük kereskedelemmel foglalkozik, a kereskedéssel foglalkozók kétharmada kiskereskedő, közel fele-fele arányban oszolva el a piacok és az egyéb boltok között. A megkérdezett vállalkozók kétharmada felső-, míg az alkalmazottak kétharmada középfokú végzettséggel bír, utóbbiak fiatalabbak, valamint rövidebb ideje tartózkodnak az országban.

A tanulmányban található idézeteket, anélkül hogy azokat a megfogalmazás és szóhasználat sajátosságaitól megfosztottam volna, némileg stilizáltam.

2008 szeptembere és 2009 márciusa között a kínai nyelvű Új Szemlében és az Európa-Ázsia Hírekben megjelent száz álláshirdetést dolgoztam fel. Az álláshirdetés-elemzés célja az volt, hogy képet alkothassunk arról, hogy elsősorban milyen pozíciókra, milyen feltételekkel keresnek alkalmazottakat a kínai gazdasági klaszterben.

„A munkaerő-piaci integráció kihívásai Magyarországon” elnevezésű kutatást 2010-2011-ben, az Európai Integrációs alap támogatásával valósította meg a Phanta Rhei Társadalomkutató Bt. A kutatás egyaránt tartalmazott migráns és szakértői interjúkat, és nagymintás kérdőíves adatfelvételt a bevándorlók körében. A kutatás keretében 10 interjú készült kínai, vietnami, mongol és török migránsokkal. A disszertáció megírásához ezeket az interjúkat is felhasználtam.

Ennek a kutatásnak a keretében feldolgoztam a 2008-as cégbírószági adatokat. A cégbírószági nyilvántartások információt szolgáltatnak a migráns vállalkozások jellegzetességeiről: a cégkivonatok sok más adat mellett tartalmazzák a vállalkozás formáját, székhelyét, tevékenységi köreit. Ugyanakkor a migráns vállalkozások csak korlátozott mértékben különíthetők el a többségi társadalom vállalkozásaitól. A 2008 előtti cégkivonatok 13. pontja jelenthet kiindulópontot a vállalkozásban érintett államok szerinti leválogatáshoz – ezen pontban viszont nem személyekről vezet a Cégbírószág nyilvántartást, hiszen állampolgárságot a hatályos rendelkezések szerint nem dokumentáltak. Ilyen értelemben csak azok a vállalkozások azonosíthatók, amelyekben – a cégjegyzésre jogosultak között – olyan személy szerepel, akinek állandó lakcíme nem Magyarországon van. Értelemszerűen így az adatokból hiányoznak a már magyar állampolgársággal, illetve állandó magyarországi lakcímmel rendelkező migránsok által működtetett vállalkozások. Ezért az adatokat fenntartásokkal kell kezelni.

A „Nemi szerepek és beilleszkedés a konfuciánus és muszlim hagyományú országokból származó bevándorlók körében” elnevezésű kutatást az Európai Integrációs alap támogatásával az ICCR-Budapest Alapítvány valósította meg. A kutatás célja az volt, hogy kínai és vietnami migránsok beilleszkedését vizsgálja Magyarországon, különös tekintettel arra, hogy milyen kulturális értékeket, attitűdöket, szokásokat kell a bevándorlóknak összeegyeztetniük a magyar környezettel a nemi szerepek, a család és a gyermeknevelés témájában.

A kutatás 2011. október és 2011. február között készített 40, félig strukturált mélyinterjún alapszik. A célcsoportot származás, Magyarországon való tartózkodás ideje és családi állapot szerint szegmentáltuk; megkülönböztettük a konfuciánus és muszlim hagyományú országokból érkezőket, a hét évnél rövidebb és hosszabb ideje Magyarországon élőket, illetve a gyermekeseket és a gyermekteleneket. Így az elemzések hármas perspektívát kaptak, vizsgálhatóvá vált a kulturális háttér szerepe, a kvázi második generáció helyzete és a friss migránsok élmény- és tapasztalati világa. Az adatgyűjtés további jellegzetessége a 20, családi páros interjú, ami lehetővé teszi a szülői és gyermeki nézőpont közvetlen összevetését egy-egy családban. Az interjúk angol, arab, kínai, magyar vagy vietnami nyelven készültek.

3. Eredmények összefoglalása

Kutatásaim során megállapítottam, hogy az önfoglalkoztató migránsok magas aránya mutatja, hogy a magyarországi szabályozási környezet nem korlátozó, illetve az ország gazdasági sajátosságai lehetőséget teremtettek a migráns vállalkozók számára. A migráns vállalkozók üzleti lehetőségei azonban jelentősen romlottak az elmúlt tizenöt évben, így Magyarország már kevésbé vonzó célpont a vállalkozó migránsok számára. A romló gazdasági környezetre, a piac korlátozott méretére pedig kevésbé a verseny fokozásával, sokkal inkább a kivonulással reagáltak a vállalkozó migránsok. Kvalitatív információ szerint a kilencvenes évek végén számos vállalkozó hagyta el az országot, amit megerősítenek az új vállalkozások létrejöttére vonatkozó cégbíróági adatok is. A Magyarországon maradt migráns vállalkozók erős, centrális pozíciókat töltenek be a gazdaságban, a vállalkozói szférában való belépést azonban inkább a piaci mérete, mint a kiélezett verseny korlátozza.

Nyugati tapasztalatok szerint a migráns vállalkozások számára a diaszpóra kiszolgálása az elsődleges üzleti lehetőség. Magyarországon azonban a migránsok száma alacsony, térbeli koncentrálódása nem jelentős, így a védett szektor, a migráns vásárlóerő csak korlátozott mértékben „olajozza” a vállalkozásokat - elsősorban ezek miatt a többségi társadalom kiszolgálása teremti meg az üzleti lehetőséget a migráns vállalkozók számára. A vállalkozások – elsősorban a kapcsolatokra támaszkodva – a kereskedelemben tevékenykednek. Az anyaországokban olcsó munkaerő és kevésbé szabályozott jogi környezet miatt az ott gyártott termékek még a szállítási költségekkel együtt is profittal értékesíthetők Magyarországon. Nem szabad elfeledkezni az olyan tradicionális termékekről, mint például a kasmír vagy más speciális elkészítésű textíliák, vagy élelmiszerek, amik forgalmazásában a migráns vállalkozók természetes versenyelőnyben vannak. A vállalkozások sikerességét lényegében az határozza meg, hogy mennyire tudják kihasználni háttérországukat.

4. táblázat: Működő vállalkozások aránya gazdasági ágak szerint

Fő tevékenység	Összes működő	Török	Kínai	Vietnami	Muslim hagyományú országok
	%	%	%	%	%
Egyéb gazdasági szolgáltatás	36,0	16,4	5,2	5,3	29,9
Kereskedelem	20,7	54,5	83,0	89,3	42,5
Építőipar	10,0	3,5	0,8	0,5	3,5
Feldolgozóipar	7,2	6,8	1,1	1,5	2,9
Pénzügyi tevékenység	6,0	0,8	0,1	0,2	2,4
Vendéglátás	4,9	10,4	8,1	2,0	11,3
Logisztika	4,7	5,7	1,2	0,5	2,4
Oktatás	3,7	1,1	0,0	0,2	0,8
Mezőgazdaság	3,5	0,5	0,1	0,0	0,4
Egészségügy	3,3	0,3	0,4	0,5	3,9

Forrás: Cégbíróság 2008

A határokon átvívelő kapcsolatokra épített gazdasági működés a migráns vállalkozók csak egy részére jellemző. Mások üzleti tevékenysége inkább függ a diaszpórabeli viszonyoktól és az elsődleges gazdaság helyzetétől, mint a származási országgal összekötő kapcsolatoktól. Általánosságban elmondható, hogy a kínai és vietnami diaszpóra között üzleti szimbiózis alakult ki. Kína gyártási kapacitása, olcsó munkaereje és a piacgazdaság térhódítása egy olyan üzleti környezetet teremtett, amire támaszkodva létrejöhettek egy sikeres magyarországi kínai diaszpóra. Ebből a sikerből, sajátos módon, a vietnami diaszpórának is jutott: a vietnami kereskedelmi vállalkozások elsősorban a kínai importon alapszanak.

A transznacionális kapcsolatokat középpontba helyező kutatások leggyakrabban esettanulmányokon keresztül mutatják be a migráns vállalkozások jellemzőit. Ezek számos kutatói kérdésre nyújtanak izgalmas választ. Például bizonyítják a transznacionális gazdasági tevékenység színességét, megérthetjük, hogy a határokon átvívelő kapcsolatok hogyan válnak a gazdasági sikeresség motorjává, illetve megismerhetjük mindennapi működésük jellegzetességeit. Az ilyen esettanulmányokban kétségtelen érdemeik mellett látni kell a hiányosságokat is. Például óhatatlanul azt a benyomást keltik, hogy a migráns vállalkozók egyben transznacionális vállalkozók, miközben a határokon átvívelő kapcsolatokra épített gazdasági működés a szereplők csak egy részére jellemző. A migráns vállalkozók

egy jelentős részének működése inkább függ a diszpórabeli viszonyoktól és az elsődleges gazdaság helyzetétől, mint a származási országgal összekötő kapcsolatoktól. A határokon átívelő kapcsolatokkal nem rendelkező diszpóra vállalkozók persze függenek a transznacionális vállalkozóktól, ők azonban csak szereplői, nem katalizátorai a transznacionális térnek. A kvalitatív esettanulmányokon keresztül keveset tudhatunk meg a vállalkozói csoportok nagyságáról, különbségeiről, illetve arról, hogy az egyes csoportok jellegzetességei hogyan függenek össze más migrációs jellemzőkkel és célokkal.

A gazdaságilag aktív migránsok között négy munkaerőpiaci státuszcsoporthot különítettem el. Az alkalmazottakon belül elhatároltam a migráns gazdasági klaszterben és az azon kívül alkalmazásban állókat, a vállalkozók között pedig megkülönböztetem a transznacionális-, és diaszpóravállalkozókat. Az előbbieket aktív gazdasági kapcsolatban állnak az anyaországban élőkkel, és a kapcsolatokon keresztül áru, tőke, munkaerő és gazdasági jellegű információk áramlanak. Ezért a transznacionális vállalkozók teremtik meg a migráns gazdasági klaszterek alapjait, alakítják ki a magyarországi üzleti érvényesülés lehetőségstruktúráit. Velük szemben a diaszpóravállalkozók nem tartanak fenn aktív gazdasági kapcsolatokat az anyaországban élőkkel, ezért üzleti működésükben jelentős függésben állnak a transznacionális vállalkozóktól.

A gazdaságilag aktívak mintájában legnagyobb arányban a diaszpóra vállalkozók vannak, mintabeli arányuk 46 százalék. Az elemzés középpontjában lévő transznacionális vállalkozók 22 százalékot képviselnek. Legkisebb arányban a migráns gazdasági klaszteren kívül foglalkoztattak szerepelnek, mintabeli arányuk 11 százalék.

5. táblázat: Munkaerőpiaci státuszcsoporthok eloszlása

	n	%
Diaszpóra vállalkozó	237	45,5
Transznacionális vállalkozó	114	21,8
Alkalmazott a migráns klaszterben	106	21,3
Alkalmazott a többségi társadalom munkaerőpiacán	53	11,4

Forrás: MTA-ICCR 2009

Származás szerint a munkaerőpiaci pozíciók között jelentős különbségek mutatkoznak. A török és kínai diaszpórákban találjuk legnagyobb arányban a transznacionális vállalkozókat: az előbbiben 36 százalékot, az utóbbiban pedig 23 százalékot képviselnek. Legkisebb arányban a vietnami diaszpórában azonosítottam őket, itt mindössze 12 százalékos aránnyal bírnak. A diszpóra vállalkozókat legnagyobb arányban a vietnami diaszpórában találjuk, mintabeli arányuk 68 százalék. A migráns gazdasági klaszterben foglalkoztatottak a kínai és muszlim hagyományú országokból érkezők körében a leginkább elterjedt: az előbbiben 32 százalékot, az utóbbiban pedig 29 százalékot képviselnek. A muszlim hagyományú országokból származók körében találjuk legnagyobb arányban azokat az alkalmazottakat, akik a többségi társadalom munkaerőpiacán állnak alkalmazásban, arányuk közel 21 százalék.

6. táblázat: Munkaerőpiaci státuszcsoporthoz tartozók eloszlása származási csoportok szerint

		Transznacionális vállalkozó	Diaszpóra vállalkozó	Alkalmazott a migráns klaszterben	Alkalmazott a többségi társadalom munkaerőpiacán
	n	%	%	%	%
Kínai	151	23,4	38,3	31,8	6,5
Vietnami	163	12,0	68,4	11,4	8,2
Török	111	35,7	34,8	14,8	14,8
Muszlim hagyományú	85	18,5	31,5	29,3	20,7

Forrás: MTA-ICCR 2009

Regressziós modellek párhuzamos értelmezésével¹, olyan kérdésekre keresem a választ, mint hogy Magyarországon is ilyen képet festenek-e a transznacionális

¹ A transznacionális vállalkozók profilja három párhuzamos modellen keresztül válik láthatóvá. Az első logisztikus regressziós modellben a vállalkozók, a második logisztikus modellben a transznacionális vállalkozók jellegzetességei rajzolódnak meg. A harmadik multinomiális regresszióban a transznacionális vállalkozók profilját tovább finomítom, itt az válik láthatóvá, hogy a diszpóra vállalkozókhoz képest milyen specifikumokkal rendelkeznek. A három modell együttes használata, a különböző vizsgálati-, és referenciacsoporthoz tartozók miatt egyszerre teszi lehetővé az eredmények finomabb értelmezését és azok megerősítését. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a statisztikai modellekre elsősorban ne magyarázó modelleként tekintünk. Célom, hogy az egyes munkaerőpiaci státuszok mögöttes dimenzióit „megrajzoljam”, profilt alkossak. A szociodemográfiai és migrációs jellemzők, illetve az egyes profilok között ugyan feltételezhető oksági viszony, például a premigrációs vállalkozói motiváció növeli a migráns vállalkozói lét valószínűségét, a siker indikátorai és jövőre vonatkozó elképzelések esetében viszont már

vállalkozók? Milyen különbségek vannak az egyes vállalkozói csoportok között? Hogyan jellemezhetőek a transznacionális vállalkozók szociodemográfiai, migrációs és a siker ismérvei szerint? Vagy, hogy kik hagyják el a migráns klasztert, és vállalnak munkát az elsődleges munkaerőpiacon?

A migráns vállalkozókra jellemző, hogy már származási országukban is vállalkoztak és kifejezetten vállalkozás beindításának céljával migráltak. Jellemző rájuk továbbá a láncmigráció, illetve a relatív elégedettség. A gazdasági niche telítődését igazolja, hogy a vállalkozók inkább 2000 előtt érkeztek Magyarországra, de a kvázi második generáció már kisebb eséllyel válik vállalkozóvá.

A modellezés szerint a magyarországi transznacionális vállalkozók inkább férfiak, akik intenzíven tartják a kapcsolatot a származási országukban élőkkal, családi kooperációs stratégiát folytatnak, jövedelem tekintetében a leginkább kedvező helyzetben vannak, oktatási stratégiáik túlnyúlnak az ország határain, a nemzetközi iskolákat preferálják, mindemellett viszont nem jellemző rájuk a többségi társadalomtól való elkülönülés. Ez azért is fontos, mert többen (Alba, Nee 1997) úgy tekintenek a transznacionális élethelyzetekre, mint az integráció egy ideiglenes állomására, ami a befogadó országban eltöltött idővel, a nyelv elsajátításával, az állampolgárság megszerzésével eltűnik. Modelljeim ennek a feltételezésnek ellentmondóan azt igazolják, hogy a transznacionális vállalkozók nem a társadalom peremén várakoznak bebocsátásra várva, hanem sokkal erősebben kötődnek a többségi társadalomhoz, mint más munkaerő-piaci csoportok.

A többségi társadalom munkaerőpiacán foglalkoztatottak körében nagyobb eséllyel találunk diplomásokat. Feltételezhető, hogy egy migráns belépését az elsődleges munkaerőpiacra segíti a diploma, a vállalkozások szempontjából viszont ez indifferens. A kvázi második generációval mindkét alkalmazotti csoportban nagyobb eséllyel találkozhatunk. A premigrációs vállalkozói motiváció mindkét alkalmazotti típusban alacsonyabb eséllyel fordul elő, a preimigrációs vállalkozói tapasztalat pedig kevésbé jellemző a többségi társadalom munkaerőpiacán alkalmazásban állók körére. Elmondható, hogy az klaszteralkalmazottak körében tehát ugyanolyan

nem beszélhetünk ilyen irányú kapcsolatról. Ezért az alábbi modellek inkább leíró jellegűek, mint okságiak.

eséllyel találunk korábbi vállalkozókat, mint a diaszpóra vállalkozók között. Talán erre vezethető vissza, hogy a relatív elégedettség érzése erre a csoportra jellemző a legkevésbé. A nem láncmigrációs vándorlás a klaszteralkalmazottak sajátja, ez talán összefüggésben áll alkalmazotti státuszukkal, hiszen nem rendelkeznek a vállalkozások beindításához szükséges erőforrásokkal.

7. táblázat: A munkaerő-piaci csoportok jellegzetességei

	Transz- nacionális vállalkozó	Diaszpóra vállalkozó	Klaszter alkalmazott	Többségi társadalom munkaerőpiacán alkalmazott
Szociodemográfiai jellegzetességek				
Férfi	Jellemző			
Kínai származás				
Vietnami származás	Nem jellemző			
Török származás				
Életkor (ref: 18-34 év közöttiek)				
35-49 év közötti				
50 év feletti				
Felsőfokú végzettség				Jellemző
Migrációs jellemzők				
Vállalkozói premigrációs	Jellemző		Nem jellemző	
Premigrációs vállalkozói	Jellemző			Nem jellemző
Magyarországra érkezés				
1990-ig érkezett	Jellemző		Nem jellemző	
1991-1999 között érkezett				
Kvázi második generáció	Nem jellemző			Jellemző
Láncmigráció	Jellemző		Nem jellemző	
Transznac. családi kooperáció	Jellemző			
Elkülönülés	Nem jellemző			
Intenzív transznac.	Jellemző			
Sikeresség				
Anyagi biztonság	Jellemző			
Relatív elégedettség	Jellemző		Nem jellemző	
Szubjektíven felfelé mobil				
Jövőre vonatkozó ismérvek				
Elvándorlási hajlandóság				
Nemzetközi iskola preferencia	Jellemző			

A lehetőségstruktúrák és csoportjellegzetességek interakciójaképpen alakulnak ki a piac megszerzésére és a versenyelőny megtartására irányuló gazdasági stratégiák (Aldrich, Waldinger 1990). Ennél kicsit részletesebben Boissevain (1986) úgy tekint a stratégiákra, mint a kontextus és a jellegzetességek interakciója közben felmerülő sajátos problémák megoldásaira. Ezen problémák elsősorban az információ, a tőke, a munkaerő, a kompetenciák, a szállítók és a vásárlók megszerzésében, valamint a verseny kezelésében és a politikai támadások kivédése közben merülnek fel. A disszertációban a migráns stratégiákra tekintünk úgy, hogy bennük a migránsok speciális tőkemobilizálásának megnyilvánulásait láthatjuk. A dolgozatban öt téma köré szervezve – hazatérés eszménye, belső munkaerőpiac, családi-, és hálózati kooperáció, migráns gazdasági irányítás és lehetőségorientált működés - bemutatom a migráns gazdasági stratégiákat, amelyekben az elsődleges gazdaságtól eltérő módon teremthetnek meg a sikeres vállalkozások feltételei.

A munkaorientált életforma versenyelőnyt eredményez a többségi társadalom vállalkozásaival szemben. A belső munkaerőpiac használatából fakad az informális és a transznacionális toborzás, ami csökkenti az egyéb toborzással járó kockázatokat és a tranzakciós költségeket, mindemellett az ebből fakadó azonos munkakultúra és közös nyelv fokozza az együttműködés hatásfokát. Ide tartozik a rendkívül izgalmas áthozás-kireptetés jelenség is, amikor a vállalkozó az anyaországból hív munkaerőt, majd egy idő elteltével, amikor az áthozott ledolgozta költségeit, segítséget nyújtanak saját vállalkozása beindításában. Az áthozással a vállalkozó olcsó és lojális munkaerőre tesz szert, a kireptetés során pedig egy olyan vállalkozás jön létre, ami akár szövetségesként, akár értékesítőként szorosan kapcsolódik a „kibocsátó” vállalkozáshoz - így a „kibocsátó” vállalkozás üzleti súlya növekszik. Ebben a folyamatban egyszerre érhető tetten a kölcsönös segítségnyújtás, a migráns szolidaritás és a gazdasági racionalitás. A családi kooperáció különösen a kínai és vietnami esetben a migráns vállalkozások egyik alapvetése. A családon belüli toborzás és munkamegosztás, illetve a következő generáció üzleti szocializációja a hatékonyság, rugalmasság és alacsony tranzakciós költségek mellett elkötelezettséget eredményez. A migráns gazdasági ellenőrzés védőhálót teremt, exkluzív hozzáférést biztosítva az olyan kollektív előnyökhöz, mint az olcsó munkaerő utánpótlása, valamint az értékes kapcsolatok vagy piacok birtoklása, így csökkennek az üzleti kockázatok. A kikényszeríthető bizalomból fakad az üzleti

előkészítés és adminisztráció egyszerűsödése, ami szintén csökkenti az üzleti tevékenység járulékos tranzakciós költségeit. A hálózati kooperáció alapvetése a migráns vállalkozások működésének, itt válik értelmezhetővé a lehetőség-orientált működés, illetve a szövetségesek, partnerek életre hívása, segítése.

8. táblázat: Üzleti stratégiák összefoglalása

Tematika	Stratégiák	Előnyök
Munka-orientált életforma	•Munka-orientált életforma	•Versenyelőny
Belső munkaerő-piac	•Informális toborzás •Transznacionális toborzás •Szövetségesek, partnerek életre-hívása	•Alacsony tranzakciós költségek •Kulturális értemben azonos munkaerő •Olcsó munkaerő •Speciális tudású munkaerő
Családi kooperáció	•Családon belüli toborzás •Családon belüli munkamegosztás •Üzleti szocializáció	•Alacsony tranzakciós költségek •Hatékony és rugalmas munkamegosztás •Elkötelezett munkaerő
Migráns gazdasági ellenőrzés	•A vállalkozás bázisa a migráns gazdasági klaszterben működik	•Kockázatok csökkentése •Információs gazdagság
Kikényszeríthető bizalom	•Üzleti előkészítés és adminisztráció elhagyása	•Alacsony tranzakciós költségek
Hálózati kooperáció	•Lehetőség-orientált működés •Szövetségesek, partnerek életre-hívása, segítése	•Alacsony tranzakciós költségek •Rugalmasság, gyorsaság •Biztonság •Profit orientáció

A transznacionalitás jól alkalmazható értelmezési keretet nyújt a globizált világ migrációs jelenségeinek megértéséhez. Ha, ma a migrációt kutatjuk, nem nélkülözhetjük a kibocsátó és a befogadó országokhoz fűződő, különböző jellegű kapcsolatok együttes elemzését. Általában a migrációs kutatások területén, de különösen a vállalkozások vizsgálatában mindezért az jelentene igazi előrelépést, ha a jelenségek vizsgálati körét nem korlátoznák az országhatárok. Ahogyan a migráció hatásai, a migrációs stratégiák sem korlátozódnak egy ország területére, ahogyan a hasznok és költségek is egyszerre több lokalításban jelentkeznek, így üdvözlendőek lennének olyan empirikus kutatások, ahol az elmélet és a módszer összhangban állna egymással. Ezen kutatások célja nem egy adott helyen lévő migráns vállalkozások, hanem a teljes hálózat feltérképezése lenne - ne felejtjük el Guarnizo felkiáltását: utazó kultúrák vizsgálata utazó kutatókat igényel!

4. A tézisgyűjteményben szereplő hivatkozások

Alba, R., Nee, V. (1997): Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration. *International Migration Review*, 31: 826-874.

Aldrich, E. H., Waldinger, R.D. (1990): Ethnicity and Entrepreneurship. *Annual Review of Sociology*, 16: 111–135.

Boissevain, J., Grotenberg (1986): Culture, Structure and Ethnic Enterprise: the Surinamese of Amsterdam. *Ethnic Racial Studies*, 9(1):1-23.

Li, P.S. (2004): Social Capital and Economic Outcomes for Immigrants and Ethnic Minorities. *Journal of International Migration and Integration*, 5 (2): 171–190.

Light, I. (1972): *Ethnic enterprise in America*. Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press.

Light, I. (1984): Immigrant and Ethnic Enterprise in North America. *Ethnic and Racial Studies*, 7 (2): 195–216.

Portes, A.; Sensenbrenner, J. (1993): Beágyazottság és bevándorlás: megjegyzések a gazdasági cselekvés társadalmi meghatározóiról. In: Sik, E (eds.) (2001): *A migráció szociológiája*. Szociális és Családügyi Minisztérium. Budapest: 105-127.

Turner, J.H., Bonacich, E. (1980): A közvetítő kisebbségek összefoglaló elmélete felé. In: Sik, E (eds.): *A migráció szociológiája*. Szociális és Családügyi Minisztérium. Budapest: 127-141.

Waldinger, R. D. (2003): Networks and Niches: The Continuing Significance of Ethnic Connections In Glenn Loury, Tariq Modood and Steven Teles (eds.): *Race, Ethnicity and Social Mobility in the US and UK*. Cambridge University Press, New York: 343–362.

Zhou, M., Logan, J. (1989): Returns on Human Capital in Ethnic Enclaves: New York City's Chinatown. *American Sociological Review*, 54: 809–820.

5. A témában megjelent fontosabb saját publikációk

- 2013 Várhalmi Zoltán: Vállalkozó migránsok Magyarországon. In: Bevándorlás és integráció. Magyarországi adatok, európai indikátorok. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet. 89-100.
- 2013 Várhalmi Zoltán: A magyar nyelvtudás integrációs vonatkozásai. In: Bevándorlás és integráció. Magyarországi adatok, európai indikátorok. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet. 119-128.
- 2013 Várhalmi Zoltán: Magyarországi migránsok identitása, kötődései. In: Bevándorlás és integráció. Magyarországi adatok, európai indikátorok. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet. 227-237.
- 2013 Várhalmi Zoltán: Migránsok Magyarországon – a transznacionalista szemüvegen keresztül. Magyar Tudomány. vol3. 275-280.
- 2012 Barna M., Nguyen Luu Lan Anh, Várhalmi, Z.: Az én házam egy keleti ház a nyugati világban – Nemi szerepek és beilleszkedés a konfuciánus és muszlim hagyományú országból származó bevándorlók körében. ICCR Budapest Alapítvány.
- 2010 Sík Endre, Várhalmi Zoltán: A diszkriminációs tapasztalat forrásai. In: Az idegen Magyarország. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete és ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 97-122.
- 2010 Várhalmi Zoltán: Magyarországi migránsok kapcsolathálójának jellegzetességei. In: Az idegen Magyarország. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete és ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 169 – 187.
- 2010 Várhalmi Zoltán: A budapesti kínai és vietnami gazdasági klaszterek néhány jellegzetessége. In: Változó migráció, változó környezet. MTA KI. Budapest. 173 -189.
- 2010 Várhalmi Zoltán: Kísérlet a transznacionális kötődések empirikus megragadására. Kötő-Jelek. ELTE TÁTK Szociológiai Doktori Iskola Évkönyve 2009. 11-33.

6. A disszertáció tartalomjegyzéke

Köszönetnyilvánítás	4
1. Bevezető	5
2. Elméleti csomópontok	10
2.1. Migráns gazdaságok kialakulása és sikeres működésének tényezői	12
2.1.1. A társadalmi tőke jelentősége	13
2.1.2. Csoporterőforrások jelentősége	17
2.2. Migráns gazdaságok típusai	26
2.3. Migráns vállalkozók típusai	32
2.4. A transznacionális megközelítés	39
2.4.1. A transznacionalizmus fogalma	40
2.4.2. A transznacionalizmus empirikus megragadásának lehetőségei	52
3. Adatok és adatgyűjtési dilemmák	67
3.1. Adatgyűjtési dilemmák	68
3.2. Az empirikus részek alapjául szolgáló kutatások	75
4. Magyarországi migráns gazdasági klaszterek jellegzetességei	79
4.1. A szabályozási és gazdasági környezet	81
4.2. Csoportjellegzetességek	85
4.2.1. Premigrációs motivációk	85
4.2.2. Láncmigráció	88
4.2.3. Kapcsolatháló	90
4.3. Migránsok és vállalkozásaik számossága	99
4.4. A gazdasági niche	105
4.5. A transznacionális vállalkozók	115
4.5.1. Munkaerőpiaci státuszcsoporthok	116
4.5.2. Modellek	118
4.5.3. Eredmények	124
4.6. Üzleti stratégiák	133
4.6.1. Munkaorientált életforma	134
4.6.2. Belső munkaerőpiac	136
4.6.3. Családi erőforrások	140
4.6.4. Migráns gazdasági irányítás	145
4.6.5. Kikényszeríthető bizalom	146
4.6.6. Hálózati kooperáció	147
5. Záró gondolatok: globlizáció, kapcsolatháló, transznacionalitás	154
Ábrák jegyzéke	160
Felhasznált irodalom	162
Magyar nyelvű összefoglaló	174
Angol nyelvű összefoglaló	175